
RADMILA SARATLIĆ

PISCI SELJACI*

Prvi srpski pesnici seljaci javljaju se u vremenskom razdoblju između 1917. i 1923. godine, u pojedinim listovima i časopisima, ponekom pesmom, pričom, člankom. Bili su to prvi, stidljivi i nesigurni pokušaji prodora u prostore pesništva. Tada još niko nije ozbiljnije na njih obratio pažnju. Na njihovu poeziju gledalo se kao na deo guslarske tradicije, koja se neminovno gasila, kao neki njen pozni izdanak, ili kao izvestan izraz sentimentalnih „pjesnarica”. To pesništvo je sadržalo neke crte ranijeg pevanja, što je uostalom prirodno prilikom smenjivanja književnih epoha i pravaca. U isto vreme, ono negira te odlike težeći da se otrgne od vladajućeg epskog predanja i deseterca i da se približi modernijim poetskim strujama i duhu novog vremena. Tražeći nove puteve ispoljavanja svog pesničkog bića, ti prvi naši pesnici seljaci su dosta lutali. Neki nisu uspeali da se usklade sa tokovima novog doba, i ostali su u granicama starih škola i starog načina pevanja. Takvi su i najčešći. Drugi su se zaustavili na nekoj sredini, neodlučni da li da se priklone starom, poznatom i isprobanom, ili novom, nepoznom i neizvesnom. Stare obale uspeli su da napuste samo oni koji su bili najuporniji i snažne pesničke ličnosti. Upravo u tome se sastoji podvig najstarijeg pokoljenja pesnika seljaka, i njihova pionirska uloga u razvoju ovog pesništva. Trebalo je okrenuti leđa tradiciji, negovanoj vekovima, priznatoj i dignutoj na pijedestal, ali preživeloj, beživotnoj. Taj raskid, naravno, nije bio konačan i potpun. Takav nikada nije ni moguć. Zadržano je ono što se upilo u svest i što su vekovi nataložili u dubini bića. A zatim, trebalo je poći novim putevima, koji su se nametali neodoljivo, i prema kojima je pesničko biće u stvari već bilo otvoreno. To je ulivalo strepnju i strah. Nove putanje pesništva uvek su neizvesne, zamagljene.

Prvi pesnici seljaci stvarali su usamljeno, nemajući nikakvu svoju čvršću organizaciju, najčešće ne znajući jedni za druge. Međutim, 1923. godine počinje da ih zapaža književna javnost.

* Deo iz studije *Književni život u unutrašnjosti Srbije*, Zavod za proučavanje kulturnog razvitka, Beograd, 1973 (daktilografisano).

Te godine je omladinski list „Venac” objavio neke priloge pesnika seljaka iz Srbije. Za mnoge od njih to objavljivanje bilo je značajan podsticaj.

U narednom razdoblju, od 1923. pa sve do 1941. godine, možemo izdvojiti desetak književnih večeri, jedan zajednički zbornik i po neku samostalnu zbirčicu. To je sve. Iz toga, međutim, krije se mnogo muke, nevolje, pre-galaštva i oduševljenja.

U „Vencu” se počev od 1923. godine javljaju: Živadin Stevanović iz Brestovca u Gornjoj Gruži, Radomir Todorović iz Divostina kod Kragujevca, Spasoje Đurić iz Gledića u Gruži, Milisav Pavlović iz Crljenca kod Požarevca, Radoje Dragutinović iz Konjarnika kod Prokuplja, Milija Stojanović iz Drenice i drugi. Objavljujući svoje radove, povremeno, još uvek usamljeno, u lokalnim i središnjim listovima, oni saznaju jedni za druge, dolazi i do ličnih upoznavanja u redakcijama pojedinih listova i na zborovima, i tada se kod njih rađa misao o udruživanju i zajedničkom delovanju. Prepreke su bile velike, od nerazumevanja i ismevanja do progona i političkih hapšenja. Ipak, podsticani unutrašnjim pesničkim instinktom, ili dosledni u svojoj seljačkoj upornosti, oni su uspeli da se okupe i održe svoje prvo književno veče. Bilo je to 2. aprila 1938. godine u Fizičkoj sali Beogradskog Pravnog fakulteta. Veče je otvorio Avdo Humo i predstavio pesnike i pripovedače: Dragojla Dudića, Miodraga Jakovljevića, Radomira Todorovića, Miloša Jovaševića, Milisava Pavlovića, Živka Vasiljevića, Ljubomira Milanovića i Momčila Tešića. Kao gosti večeri učestvovali su pesnici seljaci iz Bosne i Hercegovine: Aleksa Mitić i Mitar Popara. Priredba je bila veoma posećena, prisustvovalo je nekoliko hiljada posetilaca, najvećim delom studenata. Uspeh je bio nezapamćen, pre svega u političkom pogledu, a to je bio i jedan od bitnih podsticaja ovakvog okupljanja. O ovoj priredbi beogradska štampa je ćutala, izuzev „Pravde” koja je o njoj donela podužu vest. Nešto kasnije, 5. maja iste godine, pisao je o ovoj priredbi Mitar Popara u „Seljačkom kolu”, čiji je bio saradnik, ističući njen veliki uspeh, kao i to da su se učesnici dogovorili „za osnivanje književnog udruženja seljaka književnika i slikara”. Stvoren je i Odbor u koji su izabrani Miodrag Jakovljević, Radomir Todorović i Mitar Popara.

To prvo zajedničko književno veče čvršće je povezaloo dotad usamljene samouke stvaraoce. Podstaknuti uspehom, sigurniji i samosvesniji kad su zajedno, oni smelo kreću u svoj poetski pohod. Tokom same 1939. godine održan je niz književnih priredbi:

— 16. februara na Pravnom fakultetu u Beogradu održana je druga književna priredba pisaca sa sela. Učestvovali su: Miodrag Jakovljević, Miloš Jovašević, Milisav Pavlović, Momčilo Tešić, Ljubomir Milanović, Živko Vasiljević. Gosti večeri bili su: Aleksa Mitić, Mitar Popara, Rade Aleksić i Gligorije Lekić. Pored toga što je uspela kao i prethodna, o ovoj priredbi je već pisala i tadašnja štampa.

— 10. marta održana je treća književna priredba, ovaj put u Čačku, sa sledećim učesnicima: Miodrag Jakovljević, Miloš Jovašević, Radomir Todorović, Živko Vasiljević, Ljubomir Jovanović, Momčilo Tešić. Gosti večeri bili su pesnici, iz Bosne i Hercegovine: Mitar Popara, i iz Hrvatske: Ivo Čaće i Franjo Mraz.

— 12. marta održana je četvrta priredba u sali bioskopa „Luksor” u Beogradu, u organizaciji lista „Seljačko kolo”. Priredbu je otvorio krikaturista Pjer Križanić. Adam Pribičević je održao kraće predavanje, pod naslovom „Selo i naše ujedinjenje”. Univerziteti profesora dr Mihailo Ilić održao je takođe kraće predavanje, pod naslovom „Zadrugarstvo i demokratija”. Književnik Jovan Popović govorio je o temi: „Selo, grad i inteligencija”. U programu su učestvovali pesnici: Momčilo Tešić i Mitar Popara.

— 12. i 13. marta održane su u Sarajevu književne priredbe pisaca sa sela iz Bosne i Hercegovine, Srbije i Hrvatske. Iz Bosne i Hercegovine nastupili su pesnici: Aleksa Mitić i Mitar Popara. Srbiju su predstavljali: Miodrag Jakovljević, Živko Vasiljević, Radomir Todorović, Ljubomir Milanović i Miloš Jovašević, a Hrvatsku: Mihovil Pavlek-Miškina i Mara Matočec.

— 24. novembra na Pravnom fakultetu u Beogradu održana je šesta priredba pisaca sa sela. Priredbu je otvorio književnik Dušan Kostić, a učestvovali su sledeći pesnici: Dragojlo Dudić, Miodrag Jakovljević, Radomir Todorović, Momčilo Tešić, Ljubomir Milanović, Miloš Jovašević, i Mitar Popara kao gost.

Za svaku od tih priredbi trebalo je dobiti posebnu dozvolu od policije, koja je budno nadzirala njihov tok, kao i kretanje samih pesnika. Ipak, štampa je o njima sada dosta pisala, i pojedini listovi počeli su češće objavljivati radove pesnika seljaka („Venac”, „Đačka družina”, „Glas Valjeva”, „Seljačko kolo”, „Vojvodanin”, „Jugoslovenče”, „Zorica”, „Narodna čitanka”, „Naša knjižica”, „Napred”, „Seljačka misao”, „Naša stvarnost”, „Zemlja”, „Radničke novine”, „Rad”, „Orač”, „Brazda”, „Razvi-

tak", „Južni pregled", „Jugoslovenski rasvit", „Srpski zadrugar").

Iako su prilike bile teške, tadašnji pesnici seljaci nisu bili potpuno usamljeni i prepušteni sami sebi. Značajnu podršku i pomoć ukazali su im napredno orijentisani mladi pisci: Čedomir Minderović, o kome i danas živi, sada stari pesnici govore sa dubokom zahvalnošću, Keta Šer (Kata Kosac, supruga Čedomira Minderovića), Jovan Popović, Dušan Kostić, Esad Mekuli, Milka Žicina, Radovan Zogović, Janko Đonović i drugi, kao i beogradska studentska grupa „Selo". U tom pogledu bila je značajna i saradnja sa piscima seljacima iz drugih krajeva Jugoslavije, pre svega sa crnogorskim, hrvatskim, bosanskim i hercegovačkim stvaraočima. U svojim sećanjima Radomir Todorović ističe, na primer, kako su im bili veoma dragoceni saveti i iskustva poznatog hrvatskog pesnika seljaka Mihovila Pavleka-Miškina. Uz takvu pomoć i sada već izvesnu čvršću međusobnu povezanost uspeali su srpski pesnici seljaci da iste 1939. godine izdaju prvi zbornik svojih radova. Taj zbornik, pod naslovom „Za plugom", izdala je nekako s jeseni Izdavačko-prosvetna zadruga „Narodna knjiga", u Beogradu. Urednici su bili: Miodrag Jakovljević i Čedomir Minderović (Ilija Katić). Crtež na koricama izradio je Đorđe Andrejević-Kun. Uz životopis učesnika donesene su i njihove fotografije. Zbornik je bio zabranjen ubrzo posle štampanja, ali su pesnici uspeali da rasprodaju veći deo tiraža pre te zabrane. Povodom ove knjige zvanična kritika je ćutala. Zbornik je pozdravila napredna javnost (Čedomir Minderović, Gojko Banović), i to pre svega kao značajan kulturno-politički događaj.

Značajni podstrek za radanje ovog zbornika bio je i uspeh hrvatskih pisaca seljaka, koji su već bili objavili dva svoja zbornika. Prvi „Zbornik hrvatskih seljaka" izašao je u Zagrebu 1936. godine u ediciji „Selo govori" (224 str.). Uredio ga je pisac seljak Ivan Sabolić. Knjiga predstavlja 21. pisca i slikara sa sela, donoseći njihove pesme, priče, članke i reprodukcije slika. Između ostalih, tu su: Mihovil Pavlek-Miškina, Ivan Čaće, Miho Stuparić, Franjo i Tomo Gaži, Marko Šeničnjak, Mara Matošec, Slavko Purić, Josip Galeković, Mato Mandić i drugi, a od slikara: Ivan Generalić, Franjo Mraz, Mirko Virius. Zanimljivo je da Mraz objavljuje i pesme, a Ivan Čaće pored proze i stihova predstavljen je i kao slikar. Drugi „Zbornik hrvatskih seljaka", koji je uredio Odbor, izdao je 1938. godine u Zagrebu „Dom Stjepana Radića" (232 str.). U ovoj knjizi, pored dela već poznatih pisaca i slikara sa sela, nalaze se radovi petnaestak novih stvaralaca,

među kojima su Marin Mladinov s ostrva Šolte i Mitar Popara, Srbin iz Bosne. Od slikara i tu su predstavljeni „Hlebinci”, Generalić, Mraz i Virius.

Almanah srpskih seljaka pisaca „Za plugom” predstavio je tadašnjoj javnosti prvi put zajedno osam seljaka pesnika iz uže Srbije: Dragojla Dudića iz Klinaca i Miodraga Ivanovića iz Ostružnja — kod Valjeva, Momčila Tešića iz Glumča kod Užičke Požege, Miloša Jovačevića, iz Preljine kod Čačka, Ljubomira Milanovića iz Velereči kod Gornjeg Milanovca, Miodraga Jakovljevića i Živka Vasiljevića — iz Belog Polja u Gornjoj Gruži i Radomira Todorovića iz Divostina kod Kragujevca. Pored njih, tu su bili zastupljeni i pisci iz drugih krajeva naše zemlje: Gojko Ležajić iz Dalmacije, Bogdan Đerić iz Like, Aleksa Mihić iz Bosne, Mitar Popara, Mirko Mfhić i Lazar Ružić iz Hercegovine, Rade Aleksić i Mirko Vujačić iz Crne Gore.

Zbornik „Za plugom”, iako u suštini skromna knjiga, izvršio je pionirsku ulogu u razvoju i rascvatu seljačkog pesništva, o kojem se govori kao o našem neobičnom fenomenu. Već sam naslov ove knjige je veoma rečit i jasan, ali ne jednoznačan. Njegova simbolika, međutim, nije mutna, neuhvatljiva, nema metaforička obeležja i nisu joj imanentna samo poetska i poetična značenja. Ona, svakako, sadrži i sasvim određenu pesničku komponentu, upućuje na buđenje stvaralačkog duha našeg čoveka, onog koji čvrsto stoji u jezgri našeg življenja, o ponovnom rađanju najčudesnijeg ploda ove zemlje, koji nas uvek jednako uzbuđuje, nadahnjuje, i prati verom i nadom, svedoči o nepresušivosti iskonskog glasa zemlje, za koji se u jednom trenutku poverovalo da je prešahnuo, umro.

Većina tih pesnika imala je tek po koji razred osnovne škole. Retko je ko od njih završio i neki razred gimnazije. Pretežno su se bavili zemljoradnjom, često nadničeći na tuđim njivama i čuvajući tuđu stoku. S druge strane, u to vreme upravo su oni među našim seljacima bili ti koji su predstavljali ovaploćenje pesničkog duha nacije, i koji su se kroz svoju pesmu, a isto tako i neposrednim učešćem u društveno-političkim zbivanjima, strasno uključili u izgrađivanje novog života. Takva opredeljenost jasno se odrazila u njihovim delima.

Posmatrano u celini, i sa jednog estetskog stanovišta, stvaralaštvo srpskih seljaka pisaca u predratnom periodu nije donelo ostvarenja vrhunskih vrednosti. To su isticali sami stvaraoci,

govoreći povremeno o svojim delima i uopšte delima svoje generacije. Jedan od njih, Rade M. Aleksić — Zlorečki iz Aranđelovca daje vrlo sažeto karakterističnu ocenu:

„U našim delima nema neke ugladene književno-umetničke forme, ali ima stvarnosti, istine o pravom narodnom životu.”

U tom pesništvu, u stvari prilično jasno se izdvajaju dva osnovna pravca: slavljenje otadžbine i ljubavi; i pobuna protiv nepravednog društva. U skladu s tim, uočavaju se i dva karakteristična stila: ugladeni, iz škole Jovana Dučića i Milana Rakića, i slobodni, po ugledu na školu „socijalne književnosti” Prvu, rodoljubivu i „otmenu” struju najbolje predstavlja Živadin Stevanović, čija je jedna takva zbirka imala čak više izdanja. Drugu izražavaju pisci iz zbornika „Za plugom”, za koje je pisanje bilo samo sredstvo pobune. Pobuna je središnji momenat ovog pesništva. U njegovom razvoju „praktične” potrebe su delovale kao bitan pokretač. Njihova pesma je iskupila svu gorčinu ispaćenog sela, ali i bila obojena plamenom naprednih stremljenja. U takvom kontekstu jasno je zašto su „književne želje”, po rečima Momčila Tešića, „...tek iza ovoga dolazile”. Takvu usmerenost svog pesništva mnogi od ovih pesnika potvrdili su svojim delima u stvarnom životu. Gotovo svi su učestvovali u narodnoslobodilačkoj borbi. Neki od njih su izgubili živote u bitkama i logorima, kao poznati borac Dragojlo Dudić, koji je proglašen za narodnog heroja, i Miodrag Jakovljević, koji je gotovo sve ratne godine proveo po zloglasnim logorima, da bi ga 1945. godine neprijatelji živog spalili, kada im je otvoreno rekao da će uskoro propasti. Ratni vihor uništio je živote pesnika: Mikića, Ružića, Vasiljevića, Milanovića, Jovaševića, a i neke druge je pomeo.

U celini, značaj međuratnog seljačkog pesništva je dvostruk: kulturni, kao nova pojava i znak buđenja sela; i politički — savez sa levim snagama.

Vreme ratno je sve razvejalo. Mnogi pesnici seljaci su nestali u tom vihoru, glasovi njih su zamrli. Bilo je nekoliko novih uzaludnih pokušaja okupljanja, oživljavanja i obnove pokreta. Živadin Stefanović, na primer, preduzeo je više ličnih poduhvata, ali sve se svelo na zajedničke književne večeri nekolicine preživelih i nekoliko novih pesnika.

Dolazi, međutim, 1953. godina: u *Zadrugi* se pojavljuju prve pesme Srboljuba Mitića iz Crljenca, još jesenjinske, ali i uveliko drukčije

od onog što su dotadašnji seljaci tu i drugde pisali. Jasno se osetilo da je to početak preloma i preporoda. Uredništvo lista piše „Pismo saradniku pesniku” kao znak priznanja. U isto vreme, samo mnogo skromnije, oglašava se i Paun Petronijević iz Ribaševine u užičkim „Vestima”. Šesnaestogodišnji mladić je već odranije bio saradnik „Vesti”; upravo od septembra 1952. godine, kad je objavio napis „Kad se ne poštuje mišljenje šofera”, u kome oštro kritikuje upravu Zemljoradničke zadruge u Ribaševini. Posle još nekoliko dopisa, „Vesti” objavljuju i prvu pesmu Pauna Petronijevića, pesmu „Sevojno”, pa mali poetski zapis o vršaju „Vršidba”. Njegovu priču „Majka”, iako prilično dugu, redakcija je objavila u celosti, zbog njene vrednosti, a potom sledi niz drugih pesama. Premda pomalo nevešti, ti prvi stihovi Pauna Petronijevića obećavali su našoj književnosti potonjeg značajnog pesnika. Već iduće, 1954. godine javio se Paun Petronijević i u „Zadrugi”, sa znatno zrelijim stihovima (na primer „U šumi”, „U prolećne večer posle kiše”, itd.). Iste te godine na konkursu „Zadruge” za priču, nagradu dobija Dragiša Vitošević, i zatim postaje čest saradnik ovog lista. Ubrzo potom Dragiša Vitošević se uključuje i u „pokret” pisaca sa sela, što će biti veoma značajno za dalji razvoj ovog pokreta. Iste te 1954. godine Momčilo Tešić kao pesnik za decu postaje (prvi seljak) član Udruženja književnika Srbije.

Početkom 1955. godine uredništvo „Zadruge”, u saradnji sa Radio-Beogradom, priređuje prvi susret seoskih samoukih pisaca i slikara. Bio je to u stvari prvi posleratni susret seoskih stvaralaca. Po osnovnim svojim namerama taj je sastanak nosio obeležje sličnih predratnih skupova: težilo se za oživljavanjem kulturnog rada na selu, približavanju sela tokovima modernog života. Pisaci seljaci su najviše govorili o svojim problemima, koji su jednim delom bili istovetni sa onima koji su morili i predratne pisce: nisu ih shvatili, ni u selu ni u gradu; svoje radove teško su mogli da objavljuju, nije bilo nikoga ko bi im pomogao, usmerio ih, poučio, ukazao im na vrednosti i na nedostatke. Od predratnih pisaca seljaka na tom sastanku su bili Živadin Stevanović i Momčilo Tešić, i zatim novi: Bole Cvetković, Dragoslav Živadinović, Srboljub Mitić i drugi. Pored njih tu su bili i trojica, zapaženih već i priznatih slikara iz Kovačice: Martin Paluška, Martin Jonaš i Sokol Jan.

Uzev u celini, taj skup nije delovao kao predznak značajnog i osobenog pokreta. Jedino se izdvajao Srboljub Mitić, u čijim delima se nalučivao razvoj snažne pesničke ličnosti...

Drugi značajan trenutak, posle pojave Srbo-ljuba Mitića i Pauna Petronijevića, bio je kada se 1956. godine oglasio (opet u „Zadruzi”) Dobrica Erić. Danas već možemo reći da njegova pojava znači datum u razvoju srpske književnosti sa sela. Erić ubrzo postaje pravi „estradni” pesnik, zanimljiv za štampu, i o njemu pišu mnogi listovi kao o „Jesenjinu iz Gruže”. Prvu njegovu zbirku *Svet u suncokretu* (1959) obasipaju pohvale. Ubrzo počinje da piše i poeziju za decu, postizujući i tu izvrsne rezultate. Vitošević već od početka izdvaja Mitića i Erića i piše o njima uporedo (u „Književnim novinama”, i „Susretima”, 1959, i „Zadruzi”, 1960), ali Mitić za dugo ostaje u senci. Čak i posle pojave prve zbirke pesama, pod naslovom *Veliki ružni konj* (1961, Matica srpska u Novom Sadu), iako sve više i on ulazi u vodeće časopise („Delo”, „Letopis Matice srpske”, „Savremenik” itd.) Srbo-ljub Mitić je zanemaren.

Početkom 1962. godine triju Mitić—Petronijević—Erić priključuje se i „prva pesnikinja seljanka” Milena Jovović, koja, kao i Erić doživljuje veliki publicitet. Vitošević odmah upozorava na pojavu osobene pesničke ličnosti (članci u „Zadruzi”, kragujevačkoj „Svetlosti”, i „Danas”). Iste godine, zahvaljujući predanim naporima nekolicine prijatelja, izlazi i zbirka Pauna Petronijevića — uoči same pesnikove smrti — pregršt stihova pod simboličnim naslovom *Pastir traži dno neba*. Te godine i „Savremenik” (br. 8—9) donosi veliku „Panoramu pesnika sa sela”. Predstavljeni tako jedan uz drugoga, ta 22 pesnika značili su pravo otkriće. Zajedno su se pojavili stihovi najstarijih i najmlađih pesnika seljaka: Mihaila Brašića, Momčila Tešića, Dobrice Erića, Srbo-ljuba Mitića, Pauna Petronijevića, Boleta Cvetkovića, Mihaila Kneževića, Dragoslava Živadinovića, Obrena Pjevovića, Milutina Beljakovića, Borisava Simića, Aleksandra Đorđevića, Dimitrija Badžića, Miloša Lukovića, Miroslava Petrovića, Radoslava Radenkovića, Slobodana Stankovića, Nedeljka Bogdanovića, Radiše Perića, Draga Vekića, Milutina Mijailovića i Radoslava Isailovića. U velikom predgovoru, pod naslovom „Orfej na oranicama” Dragiša Vitošević ukazuje na neke bitne momente u razvoju seljačkog pesništva sa sela, naglašavajući njegov značaj, pesnički protestujući zbog toga što su ovi istinski sinovi zemlje nepravedno zapostavljeni.

Godine 1963. pojavljuju se — zbirka pesama Milene Jovović, i dve antologije: Dragiša Vitošević — Dobrica Erić: „Orfej među šljivama”, antologija savremenih srpskih pesnika sa sela („Svetlost”, Kragujevac) i Radivoja Pešića „Povelja ljubavi za zemlju”, antologija srpskih

pjesnika sa sela („Obod“, Cetinje). Prva antologija sadrži pesme 33 posleratna srpska pesnika seljaka. Druga predstavlja 14 pesnika, uzimajući i predratne. Povodom ovih knjiga kritika se različito oglasila, ponekad i dijametralno suprotnim stavovima; s jedne strane — pozdravi, s druge — rezerve. „Letopis Matice srpske“ na primer, govoreći o antologiji „Orfej među šljivama“, izričito naglašava značaj ovog poduhvata.

Bez obzira na neke neverice, iskazane i kad se govorilo o ovim antologijama i uopšte o važnosti ovog pesništva, ove knjige su bile najznačajnije za same seoske umetnike. One su, pre svega, razbile neke njihove lične sumnje i uverile ih u vrednost i lepotu vlastitih stremljenja. To, kao i prodor već poznate četvorke, koja će postati slavna — Mitić—Petronijević—Erić—Jovovićeveva — podstaklo je mnoge druge pesnike. Posebno je Dobrica Erić u očima mnogih mladih pesnika dobio oreol idola, razbudio potajne želje za sličnim uspehom.

Odjednom se umetnost na selu silno razmahнула. Već poznati pesnici počeli su sve više da objavljuju svoje radove, a isto tako, na stranicama naših listova i časopisa sve češće su se javljala i imena dotad nepoznatih stvaralaca. U razdoblju između 1963—1967. godine izlaze četiri zbirke Dobrice Erića, tri zbirke Srboľjuba Mitića, a veoma je plodna i saradnja po časopisima. Te godine izražavaju, u punom smislu, doba zrenja. Kada su jednom tako smelo krenuli napred, osetili su ti umetnici svu čar čudesnog buđenja, slutili su da im se otvaraju neke primamljive širine. Puni uspeh i pravo priznanje dolaze u jesen te 1967. godine, sa pojavom „Cvetnika srpskih seljaka pesnika“. Antologiju je, sa izborom, uvodom i beleškama, sačinio Vladeta R. Košutić. Knjiga predstavlja 16 pesnika, donoseći njihove pesme, a uz fotografiju saradnika, i po jednu suptilnu, nadahnuto pisanu belešku o pesniku i njegovom delu. „Cvetnik“ je značio događaj godine.

Već naredne, 1968. godine, svedoci smo novog događaja — pojave časopisa „Raskovnik“ — i početka „pohoda selu“. Ne samo poezija, nego i svi vidovi umetničkog i stvaralačkog na selu, od slika do usmenih kazivanja i negovanja jezika, našli su svoje mesto u tom časopisu, jedinstvenom po cilju i programu. Program mu je vukovski; u tom smislu karakteristično je za suštinske odlike časopisa, i simptomatično za stanje u jeziku i savremenoj našoj književnosti, da se gotovo u svakom broju javlja „apel“ o jeziku. I samo ime časopisa je iz Vukovog „rječnika“ („raskovnik je nekakva može biti izmišljena trava za koju se misli da se od nie,

kad se njome dohvati svaka brava i svaki drugi zaklop otvori sam od sebe"). Upravo u tom smislu, časopis „Raskovnik“ je otkrivao, i otkriva, zapretano, neprocenjivo narodno blago, samouke seoske stvaraoce, istinsko duhovno bogatstvo jedne zaboravljene zemlje.

Srpski pesnici seljaci u razdoblju od 1968. godine pa sve do naših dana, učinili su značajan prođor i sve sigurnije zauzimaju svoje mesto u savremenoj našoj književnosti. U isto vreme, oni stiđu sve znatniji ugled u svetu, o čemu imamo nekoliko vrlo rečitih podataka. Tako na primer, stihovi srpskih pesnika seljaka predstavljaju ono što je iz savremene srpske lirike prvi put prepevano i objavljeno u Španiji. Bilo je to u vreme pojave „Cvetnika“, tj. već avgusta 1967. godine, kada je ugledni madridski časopis „Poesia espanola“, pod uredništvom pesnika Hosea Garsie Nieta, posvetio skoro ceo broj 176 ogledu Vladete R. Košutića „Srpski seljaci pesnici“ i njihovim stihovima. Donet je izbor oko pedeset pesama — Pauna Petronijevića, Milene Jovović, Srboljuba Mitića, Milutina Beljakovića, Bore Simića, Aleksandra Đorđevića, Miloša Lukovića, Slavoljuba Popovića, Slobodana Stankovića i Dobrice Erića. Pesme je na španski izvrsno prepevao Huan Octavio Prens, argentinski književnik i bivši lektor španskog jezika na Filološkom fakultetu u Beogradu. Naredne godine, isto tako široko, sa dosta stihova, i sa puno poznavanja, predstavljeni su naši pesnici seljaci u italijanskoj književnoj javnosti. Najpre je to bio ogled „I cantori della terra“ (pevači zemlje) italijanskog pesnika Đakoma Skotija koji živi na Rijeci, objavljen u riječkom ilustrovanom listu „Panorama“ na italijanskom (od 20. aprila 1968. godine). Potom je sledeće godine Skoti proširio svoj esej i izbor stihova i objavio to u međunarodnom časopisu za kulturu „Il narciso“ (Narcis) koji izlazi u Torinu (u broju od januara 1969. godine). Tu su predstavljeni sledeći pesnici: Srboljub Mitić, Milutin Beljaković, Vukosava Andrić, Aleksandar Đorđević, Miloš Luković, Borisav Simić, Milena Jovović, Dobrica Erić, Stana Popović i Paun Petronijević. Zabeležena je i pojava „Raskovnika“ i izvanredan prijem na koji je naišao. Pored njih, Đakomo Skoti na kraju svog prikaza predstavlja i trojicu pesnika iz gradova u unutrašnjosti Srbije (Milana Nikolića, Dimitrija Nikolajevića i Rajka Čukića). Francuska književna javnost je veoma dobro upoznata sa fenomenom naših pesnika sa sela, naročito zahvaljujući plodnom radu i predanim zalaganjima našeg publiciste, pesnika i slikara Steve Šolaje koji živi u Parizu. Šolaja je, zajedno sa francuskom pesnikinjom Fransoaz An (Hàn), neposredno posle pojave „Raskovnika“, 1968. godine, pre-

pevao pesme naših pesnika sa sela i objavio izbor pesama u francuskim časopisima „Evropa” i „Metamorfoze”. Zatim su Stevo Šolaja i Fransoaz An od tih prevoda sačinili zasebnu knjigu „Srpska seoska poezija”, koja je izašla pred kraj leta 1969, u Parizu, u izdanju časopisa „Avangarda”, čiji je urednik pesnik Žan Pol Katala. U knjizi je predstavljeno svih 16 pesnika iz „Cvetnika”, a pesme su iz „Cvetnika”, „Orfeja među šljivama” i „Raskovnika”. Zanimljivo je da su uporedo sa francuskim prepevom objavljene pesme u izvorniku, i to ćirilicom. Knjiga je lepo opremljena, sa uspelim snimcima koje je izradio Radoje Kavedžić i odgovarajućim crtežima Srboljuba Mitića. „Srpska seoska poezija” naišla je na izvanredan prijem u tamošnjim listovima („Combat”, „Lettre française”, „Humanité” i dr.), a isto tako i kod čitalaca. O ovom poslednjem najbolje svedoči i pojava drugog izdanja knjige, što u Francuskoj nije uobičajeno kad je u pitanju poezija. Ovaj uspeh naših pesnika sa sela Stevo Šolaja objašnjava time što „... u francuskoj poeziji postoji jedno prazno mesto, ono koje bi zauzela poezija spontana, jednostavna, jer proizlazi iz samog naroda (narodne sredine), i istinska lirika, jer je stvaraju istinski pesnici. Takvo je pesništvo srpskih seljaka...¹⁾

Kod nas, u godinama od 1968. pa do danas pojavile su se nove pojedinačne zbirke, ali pre svega najpoznatijih (Mitića, Erića, Momčila Tešića). Postoji međutim, čitav niz pesnika koji stvaraju već više od 10 godina, zapaženi su, a još nemaju samostalne zbirke. Pesnici seljaci i ovde se žale na grad, na izdavače koji, po nekoj svojoj čudnoj logici, daju prvenstvo gradskim pesnicima, ne vodeći uvek računa o vrednostima. Poslednjih godina ove nesaglasnosti pokušavaju da isprave tzv. Zavičajni klubovi, koji počinju da objavljuju zbirke stihova pesnika svoga kraja. Tako su, na primer, početkom 1970. godine, Zavičajni klub studenata i Narodna biblioteka u selu Brestovcu, u leskovačkom kraju, objavili zbirku stihova „Mladost Pomoravlja”. U knjizi je zastupljeno desetak pesnika: zemljoradnika, radnika, učenika i studenata. Nekako u isto vreme značajan poduhvat učinio je požarevački časopis „Braničevo”, štampajući zbornik „Predeli poezije stiških pesnika”, koji je sastavio pesnik Srboljub Mitić. Knjiga predstavlja 23 pesnika, od kojih su neki poznati i iz „Orfeja među šljivama” (Milisav Pavlović, Dragoslav Živadinović, Radiša Perić i Srboljub Mitić), a neki i iz „Raskovnika” (Bora Naumović i Dragoslav Živković). Što je posebno zanimljivo, ovde se susrećemo i sa šest pesnikinja: Lepica Mitić-Sta-

¹⁾ „La poesie paysanne serbe en France” — neobjavljeni tekst Steve Šolaje, upućen autoru ove studije.

nišić, Ana Dudaš, Vera Branković-Majska i druge.

Poslednjih godina raskovničarski pesnici zauzimaju zapažena mesta i u antologijama. Prvi put, dva raskovničara, Srboljub Mitić i Dobrica Erić, našli su se u antologiji „Posleratni srpski pesnici“ („Nolit“, 1970), koju su sastavili Sveta Lukić i Vuk Krnjević. U isto vreme Momčilo Tešić i Dobrica Erić ulaze u antologiju nove srpske poezije za decu „Zeleni breгови detinjstva“, koju su objavili Zmajevе dečje igre i Kulturni centar u Novom Sadu, a sastavio je Vladimir Milarić.

Ovih godina i pojedini naši časopisi i istaknuti naši kritičari posvećuju sve više pažnje pesnicima sa sela. U majskom broju „Savremenika“ od 1971, koji je posvećen novijem srpskom pesništvu, govori se i o srpskim pesnicima seljacima, i ističu autentični talenti Srboljuba Mitića i Dobrice Erića, kao i Pauna Petronijevića, Milutina Beljakovića i Milene Jovović. Ukazuje se i na značaj dveju antologija, „Orfeja među šljivama“ i „Cvetnika“; između ostalog, ističe se da je „Cvetnik“ pesnike seljake „uveo ravnopravno u zajednicu opštih vrednosti posleratne srpske lirike“. Iste godine kruševački časopis „Bagdala“ posvetio je svoj 145 broj (april 1971) seoskim stvaracima, pesnicima, slikarima, zapisivačima usmenih narodnih tvorevina i sl.

Pored toga, u poslednje vreme, raskovničarski pesnici su dobili i druga značajna priznanja i nagrade. Tako npr., među dobitnicima najveće jugoslovenske nagrade za književnost za decu „Mlado pokolenje“ za 1970. godinu, nalaze se i dva raskovničara: Momčilo Tešić (nagrada za životno delo, povodom 40-godišnjice rada) i Dobrica Erić (za najbolju radio-emisiju za decu „Pojašimo brzog ata — od zanata do zanata“). Naredne, 1971. godine, na Drainčevim pesničkim susretima u Toplici nagradu „Drainac“ dobio je Srboljub Mitić. Iste godine Dobrica Erić je za poznati komad „Vašar u Topoli“, posle više drugih priznanja, dobio Oktobarsku nagradu Topole. Među dobitnicima Vukove nagrade za 1971. godinu, nalazi se i Momčilo Tešić, nagrađen za 40-godišnji književni i kulturni rad na selu. „Zvanično“ priznanje došlo je i od Udruženja književnika Srbije, čiji su članovi postali Momčilo Tešić, Dobrica Erić, Srboljub Mitić i Milena Jovović. Istina, ovaj broj ne odgovara stvarnom stanju u ovoj oblasti pesništva, koje iziskuje da se ovoj četvorki pridruže još neki pesnici sa sela, kao što su Milutin Beljaković, Petar Ž. Beljaković, Vukosava Andrić, Borisav Simić, Dragoljub Jevremović i drugi.

Pored svih ovih priznanja kao da su još uvek prisutni izvesna sumnja i nerazumljivo distanciranje prema seoskim stvarateljima. Tu su uzroci pojedinih „omaški“, previđanja, zaobilaznja i niz drugih nesmotrenosti počinjenih prema ovim pesnicima. Doduše, ima dosta i onih, pozvanih, koji se glasno i jasno suprotstavljaju takvim postupcima i shvatanjima. Svedoci smo još jedne, paradoksalne činjenice — da listovi u unutrašnjosti ne daju dovoljno prostora svojim pesnicima. Ovde je često u osnovi skorojevićska težnja tih listova da što više liče na gradske, tj. po njima, da predstave što više afirmisanih imena. Ako pođemo dalje, videćemo da i na saborima (čak i na Vukovom saboru!), festivalima i raznim književnim susretima ni približno dovoljno nisu zastupljeni seoski stvaratelji, a mogao bi se nabrojati i niz drugih propusta.

Uprkos svemu tome seljačko stvaralaštvo teče nekim svojim putevima, jača sve više i nadire kao osebuja stihija. Pesnici seljaci osnivaju svoje družine, kao što su: Družina pesnika sa sela „Suncokret“, osnovana 1968. u Gornjem Milanovcu, „Prvo zrno Suncokreta“ iz sela Brekova kod Arilja, „Drugo zrno Suncokreta“ iz Čajetine, „Treće zrno Suncokreta“ iz sela Stubika kod Negotina, literarno muzički ansambl „Mačva“ iz Bogatića, itd. Ove družine imaju kao glavni zadatak da okupe, usmere i na razne načine pomognu svojim pesnicima. Često one organizuju književne večeri i izdaju panorame književnog stvaralaštva svojih članova, pripremaju programe sa kojima obilaze sela i gradove. Poslednjih godina naši pesnici seljaci su održali čitav niz književnih večeri u gotovo svim našim gradovima i mnogim selima.

Na taj način, sa onim najboljim što ima — svojim stvaralaštvom, selo se hvata u koštac sa novim vremenom, ne shvatajući i primajući njegova obeležja, nudeći svoje vrednosti i sve što poseduje, na uvid i kao dar — a sve u težnji da što skorije postane ravnopravan i priznat sudeonik modernog življenja. Potrebno je još samo da, konačno, zvaničnici potvrde, da glasno, dokazano i odgovorno stave Srbo-ljuba, Dobricu, Pauna, Milenu, i druge seoske zatočenike lepote reči kraj ostalih priznatih umetnika naše savremene književnosti. Tada više neće biti potrebno govoriti o pokretu seljačke književnosti, naglašavati da su ti pesnici seljaci. Danas se to još uvek često naglašava sa prizvucima koji u poeziji nemaju mesta. Kada im zvanično potvrdimo mesto — koje oni, inače, po nepisanim zakonima pesništva, već zauzimaju — i njima i nama biće sasvim dovoljno da ih označavamo jednostavno imenom pesnici.